

*Карп Д. І.,
аспірант Міжрегіональної академії
управління персоналом*

ГЛОБЛІЗАЦІЙНА ПАРАДИГМА ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена дослідженню концептуальних аспектів визначення категорії «національні меншини» в науці конституційного права. Стверджується, що у сучасних конституціях відображені певні концептуальні підходи до суб'єктного складу національних меншин, що вимагає їх всебічного розгляду та науково-практичного аналізу з точки зору сучасних процесів європейської міждержавної інтеграції в частині імплементації загальноновизнаних стандартів, принципів і норм у сфері прав людини, громадянина і соціальних груп.

Ключові слова: національні меншини, конституційне право, конституційно-правова доктрина, конституційно-правовий статус, права людини і громадянина, європейська інтеграція.

Статья посвящена исследованию концептуальных аспектов определения категории «национальные меньшинства» в науке конституционного права. Утверждается, что в современных конституциях отражены определенные концептуальные подходы к субъектному составу национальных меньшинств, что требует их всестороннего рассмотрения и научно-практического анализа с точки зрения современных процессов европейской межгосударственной интеграции в части имплементации общепризнанных стандартов, принципов и норм в области прав человека, гражданина и социальных групп.

Ключевые слова: национальные меньшинства, конституционное право, конституционно-правовая доктрина, конституционно-правовой статус, права человека и гражданина, европейская интеграция.

The article investigates the conceptual aspects of the definition of «national minority» in the science of constitutional law. It is alleged that in modern constitutions reflected some conceptual approaches to the subject composition of national minorities requires their comprehensive review and scientific analysis in terms of contemporary processes of European integration in interstate implementation of universally accepted standards, principles and norms of human rights, citizen and social groups.

Key words: national minorities, constitutional law, constitutional law doctrine, constitutional status, human and civil rights, European integration.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі, не зважаючи на прийняті конституційно-правові акти, з одного боку, ми досі не маємо цілісної концепції розбудови української держави з акцентом на якісні характеристики Українського народу, його ментальності, не враховуємо також менталітет та інтереси національних меншин. З іншого боку, ще не створено концепції етнонаціонального фактору, концептуальної розробки етнонаціональних проблем, цілісного підходу до їх вирішення.

Саме тому глибокі та радикальні зміни, які відбуваються в усіх сферах політико-правового життя сучасного українського суспільства, поки що не вкладаються у традиційне поняття політико-правової системи, а тому існує гостра потреба у пошуку нової парадигми розвитку таких систем.

Така парадигма конституційно-правового статусу національних меншин у сучасних умовах правової глобалізації, на наш погляд, повинна ґрунтуватися, насамперед, на фундаментальних принципах самоорганізації, які є досить ефективними для пояснення різних систем, враховуючи й те, що самоорганізація у системах різного рівня має свої специфічні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання самоорганізації національних меншин, впровадження її форм у науковій спеціальній літературі є малодослідженим. Враховуючи, що за своїм змістом самоорганізація національних меншин є досить багатограним явищем, зазначена проблема є актуальною для теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного, міжнародного права, зокрема, таких міжгалузевих інститутів, як права та свободи людини і громадянина, державний устрій, статус органів державної влади, місцеве самоврядування тощо. В цьому відношенні можна виділити праці вітчизняних вчених, які досліджували окремі аспекти цього питання: В. Б. Авер'янова,

М. О. Баймуратова, О. М. Бикова, Ю. О. Волошина, В. І. Євінтова, В. Н. Денисова, Н. П. Гаєвої, В. М. Кампа, В. В. Копейчикова, О. Л. Копиленка, М. І. Корнієнка, П. Ф. Мартиненка, О. М. Мироненка, В. О. Нікітюка, М. П. Орзіха, В. Ф. Погорілка, П. М. Рабіновича, Ю. І. Римаренка, В. М. Селіванова, Є. А. Тихонової, Ю. М. Тодики, В. А. Чеховича, О. Ф. Фрицького, В. М. Шаповала та ін.

Мета статті – дослідити фундаментальні теоретичні і практичні аспекти співвідношення глобалізаційної парадигми та національної ідентичності у конституційному механізмі забезпечення прав людини.

Виклад основного матеріалу. Системний та синергетичний методи розуміння етнонаціональної сфери дають нам можливість опиратися на загальні висновки у підходах щодо формування самоорганізуючих систем. Це допомагає, з методологічної точки зору, екстраполювати їх положення на такий суттєвий елемент етнонаціонального буття, як національні меншини, котрі виступають суб'єктами самоорганізованої системи, як з позиції її виникнення, так і з позиції функціонування. При цьому, як зазначається в літературі, національні меншини є дійовими структурними елементами або підсистемами великих суспільств – країн свого проживання та їх націй, а також природними частинами свого рідного, але віддаленого етносу [1, с. 288].

Дійсно, національні меншини, які проживають на терені країни, при наявності культурних, побутових відмінностей, різних форм ментальності, у процесі свого взаємозв'язку набувають системної єдності, трансформуючись у певну організаційну цілісність. Остання, на наш погляд, проявляє себе зовні спільними інтересами і вступає, таким чином, у взаємозв'язок з державою. Слід наголосити на тому, що будь-яка організація володіє визначеною структурою, навіть у тому випадку, коли ця структура ніким не затверджена чи нікому не відома. Але життєздатною структура буде лише у тому випадку, коли вона функціонує на основі використання природного потенціалу самоорганізованої системи з урахуванням її власних законів [2, с. 9]. Таким чином, можна констатувати, що процес самоорганізації має достатньо високий ступень стійкості та надійності саме тому, що національні меншини формують організаційні структури, які забезпечують самозбереження та розвиток відповідного середовища існування даного етносу.

Якщо розуміти самоорганізацію суб'єктів прав національних меншин як вільний вибір форм свого існування, то виникає слушне питання щодо змісту та меж здійснення самоорганізації меншин у загальному процесі самовизначення Українського народу. По-перше, як слід розуміти право народів та націй на самовизначення, – розглядати його у контексті індивідуальних чи колективних прав національних меншин? Чи варто взагалі ранжувати їх права саме у такій спосіб? По-друге, виникає питання про рівень суверенізації таких суб'єктів права на самовизначення у поліетнічній державі і чи мають національні меншини вищезазначене право?

Зміст права народів на самовизначення у загальних рисах було зафіксовано ще у ст.1 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та ст. 1 Міжнародного пакту про економічні, соціальні, культурні права 1966 року: «Всі народи мають право на самовизначення. В силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус та вільно забезпечують свій економічний, соціальний та культурний розвиток» [3, с. 713].

На думку Р.Х. Абдулатіпова, принцип «права народів та націй на самовизначення» ніколи та ніде не реалізувався як виключно правовий принцип, а завжди був орієнтиром на політичну доцільність [4, с. 16]. Застосування цього принципу, зокрема, у конституційному законодавстві, завжди пов'язане з труднощами: юридичне значення цього поняття недостатньо визначене та не досить зрозуміле [5, с. 445]; до того ж відсутній чітко визначений суб'єкт права на самовизначення [6, с. 14].

Зрештою, загальновідомі положення ООН про право народів та націй на самовизначення сформульовані на основі національно-визвольних спрямувань країн та народів, і механічно «накласти» їх на «матрицю» сучасної ситуації в Україні навряд чи доцільно. До того ж, якщо до початку сучасного періоду ідея самовизначення розумілася, головним чином, як право на деколонізацію (воно торкалося народів, а не територій, розглядалося як абсолютне право, але виключно для колоній), то головною ознакою сучасної епохи є спроба «скомбінувати» етнічні та культурні права національних груп з територіальним принципом деколонізації. Внаслідок цього виникла тенденція до переосмислення права на самовизначення як права кожної окремої національної групи на політичну незалежність. Однак в цьому новому розумінні самовизначення не було сприйнято ні міжнародним правом, ні жодною окремою країною. Можна простежити принаймні дві основні тенденції у сучасному міжнародному праві: по-перше, все ще зберігається певний консенсус щодо того, що за межами питання про деколонізацію права на самовизначення взагалі не існує і, по-друге, якщо ідея самовизначення стосується до народів і якщо держава стала суверенною, то питання про подальше

територіальне самовизначення взагалі знімається [7, с. 110].

Що ж до конституційно-правового забезпечення, йдеться про відмову від одностороннього тлумачення та використання на практиці права народів та націй на самовизначення. В колишньому СРСР воно традиційно визначалося принципом на «замкнуте» політико-територіальне самовизначення з «правом виходу». Саме тому етноси та національні меншини, зокрема у Радянському Союзі, були дезорієнтовані та практично відсторонені від пошуків інших форм самовизначення з метою збереження своєї ідентичності, культури, традицій та побуту.

На наш погляд, доцільно розглядати права народів та націй на самовизначення у правовому контексті у двох аспектах: самовизначенні колоній та появі нових незалежних держав, що є предметом регулювання міжнародного публічного права та самовизначенні народів, націй в цілому та національних меншин зокрема, незалежних держав, що є предметом регулювання конституційного права. Стосовно цього, варто підкреслити ряд державно-правових ідей С. С. Дністрянського, який відрізняв зовнішнє та внутрішнє самовизначення народу. Зовнішня сторона поняття народного самовизначення вказує на те, що кожен народ без винятку матиме право самовизначитись – належати до тієї чи іншої держави чи мати свою самостійну державу. Внутрішня сторона самовизначення означає звернення до існуючих держав з бажанням надати всім національностям повну самостійність або політичну автономію. Успішне вирішення самовизначення народу, зазначав вчений, безпосередньо пов'язане із співвідношенням соціального та етнічного при вирішенні національного питання в поліетнічній державі [8, с. 12].

Питання про право колоніальних народів на самовизначення в сучасній науковій літературі і, передусім, у міжнародно-правовому сенсі, розглянуто майже досконало, тому зупинимося на іншому аспекті проблеми, який потребує певних теоретичних рефлексій.

Насамперед, право народів та націй на самовизначення слід розглядати як таке, що має дві сторони, які іменуються самовизначенням внутрішнім та самовизначенням зовнішнім [9, с. 25]. Зовнішній аспект права народу на самовизначення полягає у тому, що народ має право вільно обирати свій політичний статус на міжнародній арені. Показовим у цьому плані є те, що у Преамбулі Конституції України визначена юридична підстава виникнення України як незалежної держави. Такою підставою і є невід'ємне природне право української нації на самовизначення. Історично це право було здійснено всім Українським народом – громадянами України всіх національностей [10, с. 153].

Внутрішнє ж самовизначення визначає право на політичну організацію влади в межах існуючої держави. Слід зазначити, що суб'єктом права на внутрішнє самовизначення, у такому випадку, є народ – громадяни усіх національностей даної держави. Визнаючи носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні народ (ч. 1 ст. 5), Конституція України у ст. 11 водночас визначає його структурні компоненти – українську націю, національні меншини та корінні народи. Водночас, наприклад, Ю. М. Тодика, розуміє народ в цьому сенсі як єдиний та неподільний суб'єкт джерела влади. Ми поділяємо думку вченого, що суверенітет належить не окремим частинам народу, а народу в цілому. Тут відразу констатується той факт, що термін «народ» відноситься не лише до великих однорідних етнічних колективів, що право на самовизначення повинно бути закріплене лише за ними [10, с. 153]. Зрештою, принцип права народів та націй на самовизначення - поняття складне та суперечливе. Із цієї точки зору, не можна не погодитися з висновками вітчизняних авторів, зокрема В. О. Нікітюка про те, що право націй і народів на самовизначення не поширюється на етнопонаціональні меншини [11, с. 17]. Вважаємо, що такий висновок робився все ж таки у контексті класичного розуміння принципу права народів та націй на самовизначення, який діє у міжнародному праві, а саме – у формі зовнішнього самовизначення з «правом на відокремлення».

Щодо цього є й інша думка, яку поділяє автор Ю. І. Римаренко з цього приводу зазначає: конче потрібно подолати стереотип щодо догматичного розуміння самовизначення лише як права на відділення та утворення самостійної держави. Самовизначення ж є універсальним принципом реалізації етнічного ренесансу та розв'язання національного питання, що стосується не лише української нації та права кожної людини на особисту етнічну самоідентифікацію, але й має вихід на вільний вибір національно-державних утворень чи національно-територіальної автономії, право народів на культурне самовизначення, всебічний етнокультурний розвій, на оптимальне представництво у вищих і місцевих органах влади та управління [12, с. 17-18].

Висновки. Таким чином, прагнення до самостійності та національного самовизначення народів та націй є dokonаним фактом і вони повинні та можуть бути враховані та реалізовані у різних формах суверенітету в межах існуючої держави. Зрештою, у процесі суверенізації реалізується національний, народний та державний суверенітет. Вони не тотожні, бо кожний з них має свій власний самостійний суб'єкт: національний – націю, народний – народ, державний – державу. Однак, всі ці суверенітети

органічно пов'язані й тісно переплетені. Якщо в моноетнічній державі всі три суверенітети співпадають, то в поліетнічній державі їх співвідношення досить складне. Іншими словами, національний та державний суверенітети, по суті, є різними формами прояву народного суверенітету: перший відбиває його етнічну організацію, а другий – державну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національно-державне будівництво: концептуальні підходи, сучасна наукова література / За ред. Ю. І. Римаренка. – К., 1999. – С. 288.
2. Баймуратов М. А., Коссей В. С. Международное сотрудничество органов местного самоуправления Украины: концептуальные основы, инновационная деятельность. Лекции. – Одесса, 1998. – С. 9.
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права // Закони України. Міжнародні договори України. Т. 14. – К., 1998. – С. 713; Международный пакт об экономических, социальных, культурных правах // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М., 1998. – С. 44.
4. Абдулатипов Р. Россия: национальное возрождение и межнациональное сотрудничество. – М., 1994. – С. 16.
5. Баглай М. В., Туманов В. А. Малая энциклопедия конституционного права. – М., 1998. – С. 445.
6. Старовойтова Г. Национальное самоопределение: подходы и изучение случаев. – СПб., 1999. – С. 14.
7. Ахмедшин В. И. Народ как субъект права на самоопределение // Вестник МГУ. Серия 11. Право. – 1998. – № 2. – С. 110.
8. Дністрянський С. С. Нова держава. – Відень, Прага, Львів, 1923. – С. 12.
9. Конституція України. Коментар / За ред. Опришко В. Ф. - К., 1996. – С. 25.
10. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики: Монография. – Х., 2000. – С. 153.
11. Нікітюк В. О. Статус етнонаціональних меншин (порівняльно-правовий аспект): Автореф. дис. к. ю. н. 12.00.02. – К., 1995. – С. 17.
12. Римаренко Ю. І. Політико-правове забезпечення інтересів етнічних меншин в українському соціумі // Українська нація і етнічні меншини: перспективи інтеграції в громадянське суспільство та майбутнє східної Європи. – К., 1994. – С. 17-18.

УДК 347.9

Куцевич А.А.,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка магістратури*

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК ПРИНЦИПУ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розкривається зміст поняття «нотаріальна таємниця» як одного з основоположних принципів здійснення нотаріальної діяльності, який довів свою неминущу цінність у забезпеченні конфіденційності взаємовідносин нотаріуса та заінтересованих осіб, що відображається у зберіганні в таємниці відомостей, одержаних нотаріусами у зв'язку з вчиненням професійних дій, дається класифікація таємниць та осіб, на яких покладено обов'язок не розголошувати відомості, що становлять нотаріальну таємницю.

Ключові слова: *нотаріат, нотаріус, таємниця, нотаріальна таємниця*